

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА РЕФЛЕКСИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ - ДІАГНОСТИКА ВЗАЄМОВПЛИВУ

Формування особистості, корисної для себе, громади і суспільства, - одвічне завдання теорії і практики виховання. У різні часи, залежно від тих чи інших умов суспільного буття, вчені і практики по-різному підходили до вирішення цього питання.

Адже рушійною силою психічного розвитку дитини є не саме по собі привласнення загальнолюдського досвіду, а його проблематизація як особлива взаємодія дорослого й дитини з надання форми незавершеності різним компонентам змісту соціокультурного досвіду: самим предметам культури, їх соціально закріпленим образам, суспільно заданим схемам дій із цими предметами, нормативним моделям побудови людських відносин із приводу них. У формі таких перетворень дитина наново конструє нові смислові види діяльності, ініціативно розширює межі свого індивідуального досвіду.

Ряд сучасних дослідників не випадково надають першочергового значення процесам особистісного самовизначення школярів, налагодженню індивідуального досвіду формування суб'єктності соціально-компетентних учнів. Це неодноразово підкреслюють такі науковці, як І.Бех, О.Кононко, К.Чорна та.ін. [2;3]. Проблеми самоактуалізації, самоусвідомлення, самовдосконалення, формування у дітей певних соціальних ролей розкривають також і інші автори.

Науковці О.Киричук та І. Федоришина вважають, що саме індивідуальний досвід є частиною цілісного життєвого досвіду, що набувається особистістю протягом усього її життя і включає тільки ті «сліди» від взаємин зі світом та з собою, які виникли за результатами активності, ініційованої самою особистістю. Досвід подій, як різновид індивідуального, накопичується в процесі переживання значущих ситуацій. Це досвід пережитих вражень, досвід причетності до навколишніх змін [5].

Організуючи й спрямовуючи школярів до нагромадження досвіду такої індивідуальної поведінки, побудованої на результатах самоаналізу, психологи й педагоги спонукають до виникнення й розвитку у дитини особистісного самовизначення, здатності визначати й реалізувати ціннісну ієрархію своєї життєдіяльності, вміння переосмислювати власну суб'єктність залежно від конкретної суспільно-побутової ситуації.

Відповідно до висновків концептуально-діагностичного етапу дослідно-експериментальної роботи за темою «Організаційно-педагогічні умови використання інформаційно-комунікаційних технологій у розвитку суб'єктності соціально компетентного випускника», яка згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 08.02.2011 № 110 здійснюється на базі Новоазовської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 2 Донецької області, було визначено, що суб'єктність як інтегрована якість особистості старшокласника, полягає в усвідомленому й діяльнісному ставленні до світу й себе у ньому, здатності здійснювати взаємозумовлені зміни у

світі й у собі самому.

Критеріями сформованості суб'єктності є цілеспрямованість, готовність брати участь у житті суспільства, спроможність активно досліджувати соціальне оточення з точки зору загальнолюдських цінностей; активна діяльність щодо перетворення соціальної дійсності, здатність до рефлексії, свобода вибору й відповідальність за нього, розуміння й прийняття іншого, саморозвиток, самовдосконалення [7].

Відповідно до діагностичного комплексу, сформованого для визначення соціальної компетентності підлітків, психологом навчального закладу проведено дослідження щодо розвитку соціального інтелекту підлітків та його зв'язку з формуванням соціальної компетентності.

Соціальний інтелект – особистісна риса, яка визначає успішність соціальної взаємодії, а це в свою чергу здійснює вплив на соціальне самовизначення підлітків.

У підлітковому віці рефлексивність є вирішальною умовою в формуванні соціального інтелекту, забезпечуючи зв'язок з соціальним середовищем. Саме рефлексивність надає особистості здатність розуміти себе і інших людей, їх взаємовідносини, вміння прогнозувати міжособистісні події на основі індивідуального сприйняття [8].

За підсумками дослідження було визначено, що низький рівень розвитку соціального інтелекту може бути обумовлений несформованістю рефлексії як здатності, або низькою актуалізацією рефлексії як процесу.

У дослідженні залежності розвитку соціального інтелекту від рівня рефлексивності прийняли участь 178 учнів 9-11 класів, гетерогенний склад.

Вивчення соціального інтелекту відбувалося за методикою Дж. Гілфорда та М. Саллівена «Діагностика соціального інтелекту». Для вивчення рівня рефлексивності використовувалася методика визначення індивідуального розвитку рефлексивності А.В. Карпова [4;6].

Аналіз проведеного дослідження визначив три категорії підлітків.

11% респондентів складають підлітки з низьким рівнем соціального інтелекту та низьким рівнем рефлексивності. У даній категорії підлітків визначено низькі результати за наступними показниками соціального інтелекту:

- здатність прогнозувати наслідки поведінки в певних ситуаціях;
- здатність до логічного узагальнення, виділенню загальних суттєвих ознак у різноманітних невербальних реакціях людини;
- здатність розуміти зміни значення східних вербальних реакцій людини в залежності від контексту ситуації;
- здатність розуміти логіку розвитку ситуації взаємодії та поведінки людей в цих ситуаціях.

Підлітки з низьким рівнем рефлексивності не можуть впоратися з пред'явленими нормами та проявами сили свого «Я», вони переживають міжособистісні та внутрішньо особистісні конфлікти, врегулювати які самостійно не можуть. У низько рефлексивних підлітків спостерігається зниження регуляторних функцій свідомості стосовно практичної діяльності, відсутні бар'єри на шляху безпосередньої реалізації виникаючих збудників.

В даному випадку існує кореляційний зв'язок між рефлексивністю та соціальним інтелектом.

Другу категорію, а це 48%, складають підлітки з низьким рівнем соціального

інтелекту і високим та середнім рівнем рефлексивності.

У даної категорії підлітків визначено низькі результати за наступними показниками соціального інтелекту :

- здатність прогнозувати наслідки поведінки в певних ситуаціях;
- здатність до логічного узагальнення ,виділенню загальних суттєвих ознак у різноманітних невербальних реакціях людини;
- здатність розуміти логіку розвитку ситуації взаємодії та поведінки людей в цих ситуаціях.

Також у даної категорії визначено високі результати по показнику здатності розуміти зміни значення східних вербальних реакцій людини в залежності від контексту ситуації. Тобто респонденти з високими показниками по субтесту мають високу чутливість до характеру та відтінків людських взаємовідносин , яка дозволяє швидко та правильно розуміти те, що люди говорять одне-одному в контексті певної ситуації, конкретної взаємодії. Для них характерно знаходити та застосовувати певний тон спілкування з різними співрозмовниками і в різних ситуаціях.

Однак високий та середній рівень розвитку рефлексивності свідчить про швидке засвоєння підлітками суспільно цінних критеріїв оцінки свого «Я» і самої можливості їм відповідати , що підвищує гнучкість щодо кордонів свого психічного простору для збереження та проявів власного «Я».

Необхідно відзначити відсутність кореляційного зв'язку між основними характеристиками соціального інтелекту , крім здатності розуміти зміни значення східних вербальних реакцій людини в залежності від контексту ситуації і високим та середнім рівнем рефлексивності.

Таким чином , у даної категорії підлітків високий та середній рівень рефлексивності не є передумовою для гальмування безпосередніх , часто імпульсивних реакцій на те що відбувається. У них не виникає «рефлексивна пауза» , завдяки якій в поведінці включаються додаткові інтелектуальні операції , не актуалізується механізм рефлексії.

Третя категорія респондентів, 41% підлітків з високим та середнім рівнями рефлексивності, мають високий рівень соціального інтелекту. Тобто , наряду зі сформованою рефлексією як здібністю , вони володіють засобами реалізації цієї здібності у вигляді розвиненого соціального інтелекту, який регулює їх діяльність. Адже розвиток соціального інтелекту дозволяє активно обмінюватися інформацією , виділяти з неї найбільш значиму та суттєву , що можливо робити лише за умови, що інформація не лише прийнята, але й розуміла.

Таким чином , соціальний інтелект за умови сформованості здатності до рефлексії , дозволяє особистості оцінювати особисті вади, недоліки та переваги, співвідносити свої вчинки з вимогами власних моральних норм, а також є важливою умовою ефективної міжособистісної взаємодії та успішної соціальної адаптації.

Головними ж аспектами педагогічної діяльності щодо формування суб'єктності та соціальної компетентності старшокласників визначено:

- створення інформаційно-комунікаційного освітнього простору, сприятливого для розвитку суб'єктності та соціальної компетентності учнів;
- удосконалення механізму надання освітніх послуг шляхом налагодження системи виховання людини високої моралі та культури;
- забезпечення учням навчального закладу рівного доступу до здобуття якісної

освіти;

- створення умов для оптимального вибору ним майбутньої професії відповідно до індивідуальних особливостей, здібностей та потреб ринку праці;
- формування в учнів прагнення до трудової діяльності, професійної самореалізації;
- виховання патріотів, відданих демократичним цінностям, створення сприятливих умов для гармонійного розвитку учнів, підготовки до самостійного життя.

Література:

1. Аболин Л.М. Рефлексия как фактор развития духовной личности // Сборник статей и тезисов IX Всероссийской научно-практической конференции. - Казань: Центр инновационных технологий, 2001. - С.211
2. Бех І. Особистісно зорієнтоване виховання : наук .- метод. посіб. – К .: ІЗМН , 1998.-2004 с.
3. Бех І. Виховання особистості : у 2 кн. – Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико -технологічні засади .- К.: Либідь , 2003 .- 280.
4. Карпов А. В. Психология рефлексивных механизмов деятельности. - М.: Институт психологии РАН, 2004. - 424с.
5. Киричук О., Федоришина І. Поняття індивідуального досвіду та діагностики потенціалів активності суб'єкта// IV конгрес психологів .- К., 2000.- С. 54-59
6. Михайлова (Алешина) Е. С. Тест Дж. Гилфорда и М. Саллиена. Диагностика социального интеллекта: Методическое руководство. 2-е изд. - СПб.: ГП «ИМАТОН», 2002. - 56с.
7. Шибаніц В.Г. Питання становлення суб'єктної позиції школярів : цінності, життєві плани, мотивація...//Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інновації та наукові дослідження та їх застосування на практиці» 29.05.2012-31.05.2012 //- Варшава, 2012.-С.5-
8. Шибаніц В.Г. Формування суб'єктності соціально-компетентного випускника засобами інформаційно-комунікаційних технологій//Педагогіка і психологія:традиції та інновації. Матеріали науково-практичної конференції (м. Харків , Україна 17- 18 лютого 2012 року).- Харків: , Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень» 2012.-С .88-90.